

МА Ђорђе Бабић

истраживач приправник
Историјски институт Београд
djordje.babic@iib.ac.rs
ORCID: 0009-0008-3549-7594

ПОЛИТИКА СРБИЈЕ ПРЕМА ДАЛМАТИНСКИМ СРБИМА (1889–1903)

Апстракт: Предмет нашег истраживања је политика Краљевине Србије према далматинским Србима од 1889. до 1903. године. У том периоду Србија се активно ангажовала на пољу пружања материјалне помоћи српском народу у Далмацији. Помоћ из Србије је била усмерена првенствено према српским недељним листовима у Далмацији, а у мањој мери према тамошњим црквама, школама и благодејанцима. У редовном излажењу српске штампе у Далмацији, политичке елите из Србије су виделе кључ опстанка српског народа на том простору и из тог разлога су помоћ слале. Помоћ из Србије није била довољна да би се трајно обезбедила финансијска стабилност српске штампе у Далмацији, али је истој током овог периода представљала значајну материјалну потпору. Уз то, Србија је одржавала везе са истакнутим Далматинцима преко свог конзулата у Трсту, одакле је такође спроводила политичке акције на простору Далмације. Власти из Србије су у континуитету пружале ослонац својим сународницима из Далмације у њиховом одмеравању снага са Хрватима, што је дошло до изражаја приликом откривања Гундулићевог споменика 1893. године и у полемици са хрватском штампом из Далмације.

Кључне речи: Далмација, Србија, Аустроугарска, Срби, штампа, *Српски глас*, *Дубровник*, *Срђ*.

Историја српског народа у Далмацији у другој половини 19. и почетком 20. века била је предмет истраживања студија из пера Косте Милутиновића, Софије Божић и Војина Калинића.¹ Њихова дела пружају веома значајан

1 К. Милутиновић, *О покрету Срба католика у Далмацији, Дубровнику и Боки Которској 1848–1914*, Зборник о Србима у Хрватској 1 (1989); С. Божић, *Политичка мисао Срба*

увид у политичку, друштвену и културну историју далматинских Срба у том периоду и представљају незаобилазну основу за наставак истраживања на том пољу. У српској историографији до сада, осим у фрагментима, није посвећена посебна пажња политици Краљевине Србије према Србима у Далмацији у другој половини 19. и почетком 20. века. Циљ овог рада ће бити да делимично попуни ову празнину и то за период владавине краља Александра Обреновића (1889–1903). Покушаћемо да разјаснимо који су били интереси и циљеви Србије у њеној политици према далматинским Србима, као и да покажемо које је методе користила да би те циљеве постигла. У раду ће бити изложена нова научна сазнања о овој теми, која ће омогућити да се јасније сагледа национална политика Србије према сународницима у суседној Аустроугарској.

Супротни национални интереси далматинских Срба и Хрвата у Народној странци су још од седамдесетих година 19. века нарушавали њено јединство. Разлике међу њима су додатно заоштрене окупацијом Босне и Херцеговине из 1878. године и њиховим различитим погледима на будућност те територије. Услед немогућности даље сарадње са Хрватима, далматински Срби су се окренули самосталном политичком организовању, што је дошло до изражаја у августу 1879. године кад је на састанку у Обровцу формирана Српска народна странка на Приморју. Недуго потом је основано страначко гласило *Српски лист*, које је од 1888. године променило назив у *Српски глас*. Уредник листа је био неформални, али и неприкосновени вођа странке, новинар и правник Сава Бјелановић. *Српски глас* је остао једино политичко гласило далматинских Срба до 1892. године, када је у Дубровнику основан лист који је понео име по том граду. Залагањем уредника *Дубровника*, професора Антуна Фабриса, од 1902. године је светлост дана угледао први број књижевног часописа *Срђ*.²

Управо су српски листови у Далмацији били кључни у спровођењу политике Краљевине Србије на овом простору. Власти у Србији су у њима препознале најважније чуваре националне свести међу далматинским Србима. Пружањем материјалне помоћи српској штампи у Далмацији, у Београду су радили на очувању српске народности у тој удаљеној аустријској

у Далмацији: *Српски лист/глас 1880–1904*, Београд, 2001; В. Калинић, *Културни препород Срба у северној Далмацији од 1848. до 1914. године*, необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2014.

2 М. Јагодић, *Историја српског народа у Црној Гори, Хабзбуршкој монархији и Османском царству у 19. и почетком 20. века*, Београд, 2022, 323–325; С. Божић, *Политичка мисао Срба у Далмацији*, 37–39; иста, *Српска народна странка у Краљевини Далмацији (1880–1914)*, Зборник о Србима у Хрватској 4 (1999), 101; В. Калинић, *нав. дело*, 96–106; А. Љ. Митровић, *Двадесет година политичке борбе на Приморју: (1880–1900. год.): биљешке, успомене и утисци*, Котор, 1910, 77–78; К. Милутиновић, *нав. дело*, 60.

провинцији. Тај циљ је Србија делимично постизала и пружањем помоћи далматинским црквама, школама и благодејанцима,³ као и делатношћу њеног оближњег конзулата у Трсту.

Финансирање далматинских листова

У историографији је забележено да је Кнежевина Србија пружила извесну финансијску помоћ листу Народне странке *Il Nazionale* 1870. године.⁴ Приликом прикупљања средстава за оснивања *Српског листа* 1879. године, Србија је далматинским Србима пружила подршку у износу од петсто форинти аустријске вредности.⁵ И поред те иницијалне подршке Србима из Далмације приликом оснивања њихове самосталне политичке странке и гласила, у наредним годинама није забележена ниједна исплата из Београда на ту адресу. На неактивност српских власти у смислу помоћи српском политичком покрету у Далмацији могао је да утиче начин писања *Српског листа* (од 1888. *Српског гласа*) о стању у Србији. Док је на власти у Србији била Напредна странка (1880–1887), у *Српском листу* су се могле наћи критике упућене режиму због аустрофилске политике, непотребног уплитања у рат са Бугарима и лошег вођења државних финансија.⁶ Тек после абдикације краља Милана 1889. године *Српском гласу* је поново дозвољена дистрибуција у Србију, јер је тада, по процени српских власти, престао да неповољно извештава о стању у српској држави.⁷ Није познато кад је та забрана уведена, а о њој није била обавештена ни редакција *Српског гласа*, већ су само приметили да њихов лист више не долази претплатницима у Србији.⁸ Писање далматинских листова о Србији, ма колико критички усмерено, ипак не оставља сумњу у то да су њихови уредници и сарадници желели да она просперира и напредује. Кад су упућивали критике, то су радили из жеље да се стање у Србији поправи, како би могла да почне да остварује своје узвишеније планове. Ипак, планови Србије су првенствено били окренути

3 Тј. стипендистима.

4 М. Бјелица, *Политичка штампа у Србији 1834–1872*, Београд, 1975, 154.

5 П. Крестић, *О покретању Српског гласа, гласила Српске народне странке у Далмацији*, Зборник Матице српске за историју 75–76 (2007), 136.

6 С. Божић, *Политичка мисао Срба у Далмацији*, 147.

7 *Српске новине*, бр. 55, 10/22. март 1889.

8 *Српски глас*, бр. 14, 5/17. април 1889. Датуми су и овде написани паралелно по јулијанском и грегоријанском календару, иако је реч о новинама са простора Аустроугарске, јер су у овом листу они тако навођени.

према југу и у складу са тим ни у периоду Трећег намесништва (1889–1893) није забележена ниједна исплата српске владе далматинским гласилима.

Пад Намесништва и либералне владе Јована Авакумовића (1892–1893) са собом је донело и реактивацију српске политике према Србима у Далмацији у виду материјалне помоћи српској штампи. Након што је малолетни краљ Александар првим државним ударом преузео власт 13. априла 1893. године, нову владу је формирао умерени радикал Лазар Докић.⁹ У лето 1893. године Докићева влада је *Српском гласу* послала четиристо, а *Дубровнику* 125 динара у злату. Тај новац је издат на име претплате, али је наведено да редакције не морају примерке да шаљу у Србију, те се ова исплата може тумачити као директна помоћ српским листовима у Далмацији.¹⁰ Средства је имао да им проследи далматински књижевник Симо Матавуљ, који је у то време био у служби Србије као шеф Пресбириа. Прво је у *Дубровнику* предао 62½ форинти уреднику *Дубровника* Стеви Врчевићу,¹¹ а затим у *Задру* двеста форинти уреднику *Српског гласа* Сави Бјелановићу.¹² Иста сума је исплаћена и следеће године, опет преко Матавуља.¹³ Овог пута је у *Дубровнику* предао Врчевићу педесет форинти,¹⁴ док је остатак новца несумњиво отишао редакцији *Српског гласа*. Исплате из 1893. и 1894. године показују да Србија није чекала да Тајна конвенција¹⁵ истекне у јануару 1895.

9 С. Рајић, Д. Леовац, *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века. Српска држава у 19. веку*, Београд, 2018, 268.

10 Државни архив Србије (=ДАС), Министарство иностраних дела – Политичко одељење (=МИД–ПО), 1893, ролна микрофилма бр. 148, С/5, министар иностраних дела Андра Николић *Српском гласу* и *Дубровнику*, бр. 582/93, п. бр. 37/94, 27. јул / 8. август 1893.

11 ДАС, Министарство иностраних дела – Благајничко одељење(=МИД–БО), К. 22, 1893, Признаница уредника *Дубровника* Стеве Врчевића на име шефа Пресбириа Симе Матавуља, 582/93, 9. октобар 1893.

12 ДАС, МИД–БО, Кутија 22, 1893, Признаница уредника *Српског гласа* Саве Бјелановића на име шефа Пресбириа Симе Матавуља, 582/93, 10/22. новембар 1893.

13 ДАС, МИД–БО, К. 23, 1893, Признаница шефа Пресбириа Симе Матавуља, 1032/93, 21. јануар / 2. фебруар 1893 (наведени датум у оригиналу је погрешан, јер је реч о 1894. години, што се види у књизи деловодног протокола Благајничког одељења: ДАС, МИД–БО, Књ. 130, 1893, Исплата уредништвима *Српског гласа* и *Дубровника*, бр. 1032, 21. јануар / 2. фебруар 1894).

14 ДАС, МИД–БО, К. 23, 1894, уредник *Дубровника*, Стево Врчевић, шефу Пресбириа, Сими Матавуљу, бр. 1032/93, 20. април 1894.

15 Тајна конвенција између Србије и Аустроугарске, потписана 28. јуна 1881. године, између осталог је садржала и одредбу да „Србија неће никако трпети политичка, верска или друга сплеткарења која би, полазећи с њене територије, ишла против Аустроугарске монархије...”. *Знаменита документа за историју српског народа 1538–1918*, прир. Д. Микавица, В. Гавриловић, Г. Васин, Нови Сад, 2007, бр. 66.

да би пружила помоћ Србима у Далмацији. Исплате су биле тајне и за њих никако нису смеле да сазнају аустроугарске власти. Српска влада је стога искористила Матавуљев боравак у родној Далмацији, претпостављамо у уверењу да на тај начин неће изазвати сумњу органа реда у Монархији. У наредном периоду ће личности од поверења српске владе пореклом из Далмације у више наврата на сличан начин преузимати улогу посредника између Србије и српских листова у Далмацији.

Епископ далматински Никодим Милаш, један од оснивача Српске народне странке на Приморју и *Српског листа/гласа*, године 1895. се обратио митрополиту београдском Михаилу молбом да у Србији нађе претплатнике за њихов лист, али и да се својим утицајем постара да српска држава финансијски помогне гласилу. Митрополит је заиста уважио ту молбу и посредовао је код српског политичара Стојана Новаковића да буде уважена, уз образложење да ће тиме помоћи очувању српства у Далмацији. Новаковић се очигледно заузео за ту молбу и из касе Министарства иностраних дела је издвојено 572,55 динара за Митрополију, која је тај новац требало да проследи *Српском гласу*. Митрополит је затим на име претплате своту послао *Српском гласу*, претворену у 240 форинти.¹⁶ Да ни тај износ није био довољан да се реше финансијски проблеми *Српског гласа*, сведочи чињеница да је његов уредник Сава Бјелановић истог лета, приликом посете Београду, поново тражио финансијску помоћ од митрополита Михаила.¹⁷ Да ли им је и тада митрополит изашао у сусрет, није нам познато.

Србија је већ почетком следеће, 1896. године, послала још 990,65 динара уредништвима далматинских листова, и то „на име претплате за 15 бројева *Дубровника* и 50 бројева *Српског гласа*”.¹⁸ Можемо са већом сигурношћу претпоставити да уредништва нису имала обавезу да све те примерке заиста шаљу, као што је то био случај 1893. године. Почетком 1897. године, наступили су тешки дани за Српску народну странку на Приморју и њено гласило. У марту те године је умро Сава Бјелановић, чиме је странка изгубила чврсто вођство, а унутрашњи сукоб се већ назирао. У то

Стога, финансирање српских листова у Далмацији од стране Србије би од стране аустроугарских власти могло бити протумачено као субверзивно деловање.

16 С. Божић, *Политичка мисао Срба у Далмацији*, 45; Архив Српске академије наука и уметности (=АСАНУ), Заоставштина Стевана Роце (СР), бр. 11221, Ђ. Слијепчевић, *Никодим Милаш. Поводом 25-годишњице смрти*, у: *Народна одбрана*, 1940; ДАС, Лични фонд Стојана Новаковића (=СН), 1895, Митрополит београдски Михаило Стојану Новаковићу, бр. 1824, 3/15. фебруар 1895; МИД–БО, Књ. 133, 1895, Исплата Митрополији, бр. 223/95, 2/14. март 1895.

17 В. Калинић, *нав. дело*, 104.

18 ДАС, МИД–БО, Књ. 133, 1896, бр. 12/96, 13/25. јануар 1896.

време из Србије стиже још једна исплата *Српском гласу* од петсто форинти,¹⁹ односно 1.051 динара и 60 пара, што је заведено као „помоћ и претплата за ову годину”.²⁰ Није нам познато колико је од те суме је отишло на стварну претплату за потребе српске државе, а колико је било директна помоћ. Готово истовремено је исплаћено и уредништво *Дубровника*, које је поред редовне претплате од 126,60 форинти,²¹ примило и додатних 100 форинти за њихов лист, који нису морали да шаљу за Србију.²² Укупна исплата је, дакле, износила 226,60 форинти, односно 477 динара.²³

Пренос Вукових посмртних остатака из Беча у Београд у јесен 1897. године, праћен свечаном манифестацијом, окупио је Србе са различитих страна у престоници Краљевине Србије. Међу званицама се нашао и далматински књижевник и сарадник *Српског гласа*, Марко Цар. Гост из Далмације је 1. октобра позван у аудијенцију код председника владе Ђорђа Симића (1896–1897). По повратку из Београда, Цар је у путопису забележио да се аудијенција завршила након кратког разговора са Симићем о унутрашњем стању и спољној политици српске државе.²⁴ У делу које је намеравао да публикује, Цар није смео да изнесе детаље разговора о тешком положају Срба у Далмацији, као и о материјалној оскудици у којој се налази њихово гласило. Управо на те проблеме позивао се Симић у својој наредби, насталој два дана након аудијенције, да се *Српском гласу* преко Цара изда још хиљаду динара у злату као вид помоћи.²⁵

Кад је нови уредник *Српског гласа* др Александар Митровић ступио на то место у мају 1897. године, дочекале су га вести да је главница која је прикупљена приликом покретања гласила потрошена и да може да рачуна само на претплату. Поред тога, ради смањења трошкова био је принуђен

19 ДАС, МИД–БО, К. 33, 1897, уредник Српског гласа др Душан Баљак председнику владе Ђорђу Симићу, бр. 179/97, 15/27. март 1897.

20 ДАС, МИД–БО, Књ. 135, 1897, Исплата *Српском гласу*, бр. 179, 7/19. март 1897.

21 На 15 примерака њиховог листа, који су слати српским посланствима, конзулатима, митрополији и српским гимназијама у Османском царству. ДАС, МИД–БО, К. 33, 1897, Признаница уредника *Дубровника* Антуна Фабриса, бр. 180/97, 16. фебруар 1897.

22 ДАС, МИД–БО, К. 33, 1897, Одлука министра правде др Милована Миловановића као заступника министра иностраних дела, бр. 180/97, без датума.

23 ДАС, МИД–БО, Књ. 135, Исплата *Дубровнику*, бр. 180, 7/19. март 1897.

24 М. Цар, *Од Јадрана до Балкана: утисци са Вукове славе*, Задар, 1898, 29–30.

25 ДАС, МИД–БО, К. 34, 1897, председник владе и министар иностраних дела Ђорђе Симић књижевнику Марку Цару, бр. 1140/97, 3/15. октобар 1897.

да стан у који се уселио претвори у уредништво.²⁶ Митровић је боравио у Србији током 1898. године и том приликом се жалио Јовану Ристићу на финансијско стање *Српског гласа*. Истакао је да су Српска странка и њено гласило препуштени сами себи и да немају никакву моралну ни материјалну помоћ од стране Срба ван провинције.²⁷ За период о коме Митровић говори, чини се да су те речи биле истините и да, барем што се тиче Србије, никаква помоћ није долазила. Наиме, у време владе Владана Ђорђевића (1897–1900) из Србије није забележена помоћ за српску штампу у Далмацији. Ђорђевићева влада је настојала да одржи што боље односе са Аустроугарском. Да би то постигла, спроводила је строги надзор и над домаћом штампом кад би писала о суседној монархији, а поједине листове је чак и угасила.²⁸ Томе треба додати да је критичко извештавање *Српског гласа* и *Дубровника* о унутрашњем стању у Србији у то време достигло врхунац. То се посебно односи на период након Ивањданског атентата из 1899. године и на нападе на команданта активне војске и краљевог оца Милана Обреновића. Тада је на страницама *Српског гласа* он понео епитет „Милан Грозни”,²⁹ док је *Дубровник* „милановштину” сматрао главним „аветом раздора на Балкану”.³⁰ У таквим околностима, не чуди што помоћи за српске листове у Далмацији није било.

Нову помоћ из Србије, далматински листови су дочекали после готово четири године. У време владе умереног радикала Михаила Вујића (1901–1902), Србија је преко свог конзулата у Трсту 1901. године уредништвима двају листова послала 2.700 динара у злату. *Дубровник* је први пут исплаћен више, са 1.500 динара у злату, док је *Српском гласу* послато осталих 1.200 динара.³¹ Већа пажња и средства које је српска држава поклонила *Дубровнику* су у складу са константацијом епископа Милаша да је тај лист, након смрти Саве Бјелановића, преузео водећу улогу у српској штампи у Далмацији коју је до тада имао *Српски глас*.³²

26 С. Божић, *Др Александар Митровић као уредник Српског гласа (1897–1899)*, Зборник о Србима у Хрватској 13 (2022), 249.

27 А. Љ. Митровић, *нав. дело*, 361–364.

28 С. Јовановић, *Влада Александра Обреновића II*, Београд, 1990, 77–78.

29 С. Божић, *Политичка мисао Срба у Далмацији*, 151.

30 *Dubrovnik*, br. 10, 11. mart 1900.

31 ДАС, МИД–БО, К. 53, 1901, Признаница генералног конзула Краљевине Србије у Трсту Светислава Станојевића, бр. 573, 31. август / 13. септембар 1901.

32 Н. Милаш, *Аутобиографија, студије, чланци*, прир. епископ далматински Фотије, Београд–Шибеник, 2005, 105.

Највећа годишња исплата за српске листове у Далмације у овом периоду забележена је 1902. године, такође у време владе Михаила Вујића. Одлуком председника владе, Фабрисови *Дубровник* и новоосновани *Срђ* су добили укупно две хиљаде динара,³³ а *Српски глас* хиљаду динара у злату.³⁴ Те године је *Српски глас* исплаћен још у два наврата, са петсто³⁵ и четиристотина динара.³⁶ Дакле, укупна субвенција Србије за тај лист 1902. године је износила 1.900 динара. У вези са овом исплатом *Српском гласу* сачувана је и преписка уз њу, која јасније осветљава односе двеју страна. Наиме, пре него што је послат новац за ту годину, један од сарадника листа, поменути Марко Цар, обратио се Вујићу у име Одбора *Српског гласа*. Поред молбе да помоћ што пре стигне, замолио је Вујића да им скрене пажњу на сваки њихов недостатак да би га они отклонили.³⁷ У свом следећем писму, Цар је замолио Вујића да уреднику листа Шпири Геруну, који је тада боравио у Београду да би преузео новац, саопшти све његове жеље и „случајне напомене”. Истакао је да му чланови Одбора *Српског гласа* стоје на услузи и да су спремни да наставе да га подупиру у његовом патриотском раду.³⁸ Ове речи упућене председнику српске владе сведоче о томе да бар у ово време *Српски глас* у својој уређивачкој политици није остао независтан, што је поносно тврдио у свом програму из 1880. године.³⁹ За помоћ коју су пружале, српске власти су у овом периоду имале одређени утицај на уређивачку политику *Српског гласа* и чак су отворено позиване да укажу на евентуалне недостатке у чланцима који су објављивани. Није нам познато да ли су из Београда долазиле смернице око начина писања поменутог гласила, али је у периоду након исплате приметно да се пише афирмативно о политици Вујићевог кабинета. Чланови српске владе су хваљени због „патриотског настојања, лијепе тактике и дипломатске вештине” чиме су постигли да

33 ДАС, МИД-БО, К. 57, 1902, Признаница уредника *Дубровника* и *Срђа* Антуна Фабриса, бр. 397, 18. јун 1902.

34 ДАС, МИД-БО, К. 57, 1902, Признаница Милоша Кнежевића из Задра, бр. 397, јун 1902.

35 ДАС, МИД-БО, К. 57, 1902, Признаница уредника *Српског гласа* Шпире Геруна, бр. 512, 31. мај / 13. јун 1902.

36 ДАС, МИД-БО, К. 57, 1902, Одлука председника владе Михаила Вујића, бр. 513, 31. мај / 13. јун 1902.

37 ДАС, МИД-БО, К. 57, 1902, сарадник *Српског гласа* Марко Цар председнику владе Михаилу Вујићу, бр. 397, 5/18. април 1902.

38 ДАС, МИД-БО, К. 57, 1902, сарадник *Српског гласа* Марко Цар председнику владе Михаилу Вујићу, бр. 397, 12. мај 1902.

39 *Програми и статуту српских политичких странака до 1918. године*, приредили В. Крестић и Р. Љушић, Београд, 1991, 98.

међу словенским државама на Балкану завлада „идеалан мир и споразум”.⁴⁰ Тиме су првенствено мислили на побољшање односа са Црном Гором и Бугарском, а хваљено је и пријатељско држање према Русији, што је сарадницима листа било прворазредно питање спољне политике Србије.⁴¹ Свој став о Вујићевој влади, *Српски глас* је закључио речима да је она за кратко време постигла „толико успеха”, а у чланцима је приметна и забринутост због вести да би смена владе могла донети и промену курса српске спољне политике.⁴² Исплата из 1902. године је уједно била и последња у време владавине краља Александра Обреновића. Следеће године, српски листови у Далмацији нису примали помоћ од Србије. Унутрашњи проблеми и династичка смена у Србији очигледно нису оставили довољно простора за помоћ српској штампи у Далмацији.

Табела 1. Помоћ Србије српској штампи у Далмацији по годинама, изражена у динарима.

Година	<i>Српски глас</i>	<i>Дубровник</i>	<i>Срђ</i>	Укупно
1893.	400	125	/	525
1894.	425	100	/	525
1895.	572,55	/	/	572,55
1896.	?	?	/	990,65
1897.	2.051	477	/	2.528
1898.	/	/	/	/
1899.	/	/	/	/
1900.	/	/	/	/
1901.	1.200	1.500	/	2.700
1902.	1.900	2.000		3.900
1903.	/	/	/	/
1893–1903.				11.741,20

Наведена укупна свота послата из Београда током једне деценије сведочи о томе да је Србија у значајној мери допринела материјалном опстанку српских листова у Далмацији крајем 19. и почетком 20. века. То није било довољно да би се отклонили финансијски проблеми са којима су се уредништва тих листова суочавала. Исплате су годинама постајале све из-

40 *Српски глас*, бр. 15, 11/24. април 1902.

41 *Исто*, бр. 19, 9/22. мај 1902.

42 *Исто*, бр. 41, 10/23. октобар 1902.

дашније, али је зато забележено и то да је Србија у једном тренутку успела да оствари одређени утицај на редакцију *Српског гласа*. Да ли је и колико Србија помагала српској штампи у Далмацији након повратка Карађорђевића на власт па до Првог светског рата, показаше будућа истраживања.

Помоћ црквама, школама и благодејанцима

За период обухваћен овим радом не постоје подаци који би могли посведочити о континуираној помоћи Краљевине Србије далматинским црквама, школама и благодејанцима. Једина позната и извесна помоћ намењена некој цркви у Далмацији реализована је 1901. године, кад је петсто динара у злату прослеђено цркви у Дубровнику.⁴³ Та исплата је била део помоћи која је те године преко српског конзулата у Трсту прослеђена српској штампи у Далмацији и окарактерисана је као „помоћ за оправку”.⁴⁴ Нешто раније, 1897. године, кад је изгорела православна црква у Церањама у Далмацији, тамошњи парох Јован Шарић организовао је прикупљање милостиње у Краљевини Србији. У прогласу састављеном том приликом обратио се Србима из Србије, који „служе св. српско крсно име као и ми, пјевају Милоша, Краљевића Марка и Синђелића, а славе светитеља Саву као и ми”.⁴⁵ Цркви у Церањама је тада, изгледа, извесну помоћ упутио митрополит Михаило⁴⁶ Јасно је да су православни Срби из Далмације на Краљевину Србију гледали као на заштитницу, али доступни извори ћуте о евентуалној планској подршци светињама у Далмацији.

Једина образовна институција коју је Србија помогла у овом периоду је Српска поморска закладна школа у Србини, која је 1892. године примила двеста динара у злату. Ту исплату је наложио председник владе Никола Пашић (1891–1892), са циљем „снажења српске културе и српства”.⁴⁷ По питању помоћи ђацима, забележили смо да је Србија 1895. године са 180

43 ДАС, МИД-БО, К. 53, 1901, Признаница генералног конзула у Трсту Светислава Станојевића, бр. 572, 31. август / 13. септембар 1901.

44 ДАС, МИД-БО, Књ. 140, 1901, бр. 572, 9/22. септембар 1901.

45 ДАС, Поклони и откупи (=ПО), бр. 32:72.

46 М. Пекић, *Митрополит Михаило и Далмација*, Зборник Матице српске за историју 53 (1996), 51–52.

47 ДАС, МИД-БО, К. 20, 1892, Признаница архимандрита Ниђифора Дучића, бр. 283/92, 19/31. мај 1892; Пашићева жена Ђурђина је родом била из Херцег Новог, па се ова исплата може повезати са личним и политичким везама које је тамо стекао. А. Љ. Митровић, *Са Влтаве на Нишаву II*, Задар, 1899, 171.

динара помогла једном благодејанцу Задарске богословије,⁴⁸ а 1897. године са 80 динара ученику шестог разреда Дубровачке гимназије.⁴⁹

Откривање Гундулићевог споменика

Откривање споменика славном песнику Ивану Џиви Гундулићу у његовом родном Дубровнику, учи Видовдана 1893. године,⁵⁰ вероватно је најзначајнији културни догађај у Далмацији крајем 19. века. Национална припадност становника Дубровника и његових великана из прошлости били су у то време предмет жестоких расправа између Срба и Хрвата.⁵¹ Зато је та свечаност, с обзиром на хрватско својатање Гундулића, попримила и размере својеврсног обрачуна дубровачких Срба са Хрватима.

Предлог да се споменик подигне у песниковом родном граду дала је Српска дубровачка омладина још 1880. године. Средства су сакупљана дуго, а прилози Срба су се показали издашнијим од прилога Хрвата.⁵² Највећи појединачни износ за израду споменика послао је лично српски краљ Александар Обреновић.⁵³ „Одбор за Гундулићев споменик” постојао је и у Београду и сакупљао је средства за његову изградњу. Одбор је у ту сврху обезбеђивао прилоге и по школама широм Србије. Забележили смо да је том приликом у Пожаревачкој гимназији скупљено 105,40 динара,⁵⁴ у „ваљевској школи” 80,⁵⁵ а у „великоградишкој школи” 50,50 динара,⁵⁶ док подаци о помоћи из осталих школа или институција нису познати.

48 ДАС, МИД–БО, К. 133, бр. 122, 1/13. фебруар 1895.

49 ДАС, МИД–БО, К. 35, 1897, Признаница ученика Дубровачке гимназије Владимира Перовића, бр. 1439/97, 12/24. децембар 1897.

50 Ј. Митровић, *Сукоб Срба и Хрвата приликом откривања споменика Гундулићу 1893. у Дубровнику*, Зборник о Србима у Хрватској 2 (1991), 205.

51 С. Божић, *Политичка мисао Срба у Далмацији*, 108–115.

52 Ј. Митровић, *нав. дело*, 201.

53 С. Борак, *Срби католици*, Нови Сад, 1998, 61.

54 ДАС, Министарство просвете и црквених дела – Просветно одељење (=МПс–П), Деловодни протокол за годину 1893, Књ. 3, директор Пожаревачке гимназије Одбору за подизање споменика Гундулићу, бр. 8259, 2/14. јун 1893.

55 ДАС, МПс–П, Деловодни протокол за годину 1893, Књ. 3, директор из Ваљева Одбору за подизање споменика Гундулићу, бр. 9214, без датума. Није нам познато о којој је школи реч.

56 ДАС, МПс–П, Деловодни протокол за годину 1893, Књ. 2, управитељ великоградишке школе Одбору за подизање споменика Гундулићу, бр. 6989, 17/29. април 1893. Као и у случају ваљевске школе, није нам познато која је тачно школа у питању.

Београдско певачко друштво је примало пријаве оних који су желели да са њима крену пут Дубровника на прославу.⁵⁷ Из Србије се пријавило 180 учесника, а међу њима су били изасланици свих најважнијих установа, попут Српске краљевске академије и Народног позоришта. Званични вођа пута је био професор Велике школе Ђока Станојевић, који је заступао краља Александра. Гости из Србије су понели венац саздан од цвећа убраног у свим словенским земљама који је послао српски краљ.⁵⁸

Пут изасланика из Србије и из осталих српских земаља је очигледно ставио далматинске власти у стање приправности. Пред њихов полазак, Далматинско намесништво је донело одлуку да се Београдском певачком друштву и мостарском друштву „Гусле” забрани наступ на свечаности, иако су они уредно приложили на цензурисање песме које су намеравали да изводе.⁵⁹ *Српски глас* је такву одлуку власти недвосмислено тумачио као намеру да се Србима онемогући да буду заступљени на свечаности.⁶⁰ Појава гостију из Београда изазивала је велику пажњу, као и шумадијска ношња појединих учесника, па их је *Српски глас* назвао најлешом групом на прослави. Београдско певачко друштво је опоменуто јер је отпевало две песме код споменика, али зато нису спречени да на Видовдан у православној цркви отпевају песме у помен палим јунацима са Косова.⁶¹

Власти и гости из Србије су у значајној мери допринели да манифестација прође у српском духу. Сви слојеви становништва, почевши од краља, преко политичара и културних радника, па до обичних људи који су кренули из Србије да својим присуством овеколиче ову свечаност, допринели су да прослава добије претежно српски карактер.

Делатност Конзулата у Трсту

За очување културних и политичких веза између Срба из Далмације и Србије кључну улогу је имала делатност српског конзулата у Трсту. Вести из тог града су за српске власти, поред далматинске штампе, биле главни извор информација о стању у Далмацији. Србија је на чело тог конзулата још 1888. године поставила Ивана Занковића, пореклом из Далмације. Занковић је радио на томе да међу Србима из Далмације, који су га редов-

57 *Српске новине*, бр. 121, 4/16. јун 1893.

58 Л. Бакотић, *Срби у Далмацији од пада Млетачке републике до уједињења*, Београд, 1939, 110.

59 *Српски глас*, бр. 22, 3/15. јун 1893.

60 *Исто*, бр. 27, 8/20. јул 1893.

61 *Исто*, бр. 24, 19/27. јун 1893.

но посећивали, пробуди „успаване или угушене” симпатије за Србију.⁶² Још више је на том плану радио други тршћански конзул Хајим Давичо (1897–1900). У својим дипломатским извештајима, Давичо је истицао да ће обавештавати о стању у Далмацији иако она није строго спадала у круг његовог деловања.⁶³ Његови извештаји, махом упућивани тадашњем председнику владе Владану Ђорђевићу, пуни су информација о политичком и културном животу Далмације.

За Давича је један од главних изазова у Далмацији представљало ширење политичког и културног утицаја Црне Горе. За разлику од Србије, она је имала директну територијалну везу са том аустријском провинцијом, што јој је обезбеђивало много повољнији положај за ширење утицаја. У Далмацији су се сукобили интереси Србије и Црне Горе, те је она постала поприште борбе за наклоност тамошњег становништва. Давичо је из Трста јављао да црногорски књаз Никола Петровић (1860–1918) преко својих сродничких веза са италијанским двором ради са присталицама српско-италијанске слоге у Далмацији. Уз то, јављао је да књаза Николу у Боки Которској зову „наш књаз”.⁶⁴ Утицај који је црногорски владар имао у том делу Далмације Давичо је сумирао речима: „Бокези трабуњају само оно, што им ветар с Брда доноси.”⁶⁵ Тршћански конзул је чуо да и остали Далматинци, а нарочито Дубровчани, такође зову Николу „нашим господаром”, те да се веселе за имендан престолонасленика Данила Петровића.⁶⁶ Стога је Давичо предлагао да Србија чешће шаље своје агенте у град Светог Влаха не би ли дошла до поверљивих дипломатских информација.⁶⁷ Зарад јачања положаја Србије у тим пределима, Давичо је 1899. године предложио отварање српског конзулата у Дубровнику, иако је био свестан да би књазу то био трн у оку.⁶⁸ Та идеја, међутим, никад није реализована. Супарништво Србије и Црне Горе у Далмацији је било очигледно, поготово на југу те покрајине, за који су због стратешког положаја и структуре становништва обе државе биле више заинтересоване. Извештаји из Трста рефлектују међусобне односе

62 Ђ. Микић, *Српски конзулат и српска колонија у Трсту крајем XIX века*, Зборник о Србима у Хрватској 7 (2009), 184.

63 *Генерални конзулат Краљевине Србије у Трсту*, прир. М. Перишић, Београд, 2013, бр. 96.

64 *Исто*, бр. 129.

65 *Исто*, бр. 137.

66 *Исто*, бр. 172.

67 *Исто*, бр. 130.

68 *Исто*, бр. 151.

двеју српских држава, који су у периоду Давичове службе били изразито уздрмани.

Најконкретнију акцију у циљу повезивања „шумадијских” и „далматинских” Срба, Давичо је спровео у априлу 1899. године. Том приликом је у Трст позвао Марка Цара, који је, по његовој процени, међу Приморцима био најобјективнији посматрач политичких и културних прилика у српским земљама. Са њим је повео разговор о начинима на које би се „братска слога” и „духовна узајамност” између Срба из Србије и Далмације могла ширити. Њих двојица су постигли споразум у четири тачке:

1. Цар треба да прибере податке о свим „даровитим, ученим и вредним” делатницима у областима науке или уметности у Далмацији и да их пошаље Давичу.

2. Давичо треба да извештава о њиховом раду књижевнике, научнике и уметнике или одговарајуће просветне институције у Краљевини, како би се „по могућству, важнији радови приморских Срба, могли штампати у просветним издањима Краљевине Србије, са пристојном наградом.”

3. Цар ће слати Давичу објективне податке о личностима из Далмације које су се истакле у политичком погледу, на које би се могло утицати „у духу српске и братске узајамности”.

4. Давичо треба да надлежним органима доставља на процену предлоге у вези са појединцима за које би проценио да заслужују пажњу.⁶⁹

Ово је био први и једини познати план о конкретном раду српских дипломата на јачању веза са далматинским сународницима. Давичо је за заједнички рад на том пољу изабрао Марка Цара, који је већ био познат политичким и културним круговима у Србији. У наредном периоду тршћански конзул није оставио конкретније податке о томе како се реализација овог споразума одвијала, али сама чињеница да је постојао показује да српске власти нису у потпуности заборавиле на своје сународнике из Далмације.

Однос према Хрватима

У периоду који је предмет овог рада, Србија је наступала као заштитница далматинских Срба, суочених са хрватским нападима. То је нарочито дошло до изражаја приликом поменуте Гундулићеве прославе, али и у другим приликама. Могућности Србије су у тим напорима биле ограничене јер би аустроугарске власти свако веће мешање у унутрашње прилике у Далмацији могле да протумаче као напад на суверенитет своје државе.

69 Исто, бр. 138.

О „србофобним тежњама” хрватске већине у Далматинском сабору, Србију је још 1891. године обавештавао конзул из Трста Марко Мариновић.⁷⁰ И поред тога, Хрватска народна странка⁷¹ и њена политика није у тој мери била трн у оку властима у Србији колико Странка права, формирана 1894. године. Један од њених вођа, саборски посланик и католички свештеник Јурај Бјанкини, на страницама званичних *Српских новина* је окарактерисан као неко ко годинама шири мржњу против свега што је српско и измишља лажи о Србији и њеном краљевском дому.⁷²

Недугу потом, Бјанкини је у Далматинском сабору оптужио Краљевину Србију да троши много новца за подржавање српске пропаганде у Далмацији.⁷³ Уследио је одговор из Београда на страницама *Српских новина*. У чланку „Болесни мозгови”, хрватски прваци су оптужени да преко својих гласила шире мржњу „по средњовековном рецепту”. Истакнуто је и то да „Краљевина Србија нема потребе да за свој живот и своје напредовање и одржање тражи хране у политичким интригама ван њених државних граница”. По питању оптужби да Краљевина и Срби из Далмације конспирирају против државе у којој живе, *Српске новине* су истакле чињеницу да листови ван Србије о стању у њој пишу у негативном тону, па стога само „болесни мозгови” могу да пронађу везе за које Бјанкини и његови истомишљеници тврде да постоје.⁷⁴ У светлу нових сазнања које овај рад доноси, јасно је да је Србија заиста слала материјална средства и да је на тај начин снажила српски политички покрет у Далмацији у склопу своје шире националне политике. Бјанкини није погрешио кад је то истакао, иако није изнео доказе којима би поткрепио ту тврдњу. У то време би откривање такве ствари довело Србију и Србе из Далмације у незавидан положај, па је било важно да се финансирање одвија тајним путевима и да се оптужбе хрватских првака из Далмације одлучно поричу.

Давичо је упозоравао власти у Србији да Странка права у Далмацији „неће да зна за име Србиново”.⁷⁵ Уз то, извештавао је да се она води великохрватском мишљу и да спроводи безобзирну борбу против православних

70 Исто, бр. 11.

71 Народна странка у Далмацији, из које су Срби иступили 1879. године, од 1889. је званично преименована у Хрватску народну странку. М. Јагодић, *нав. дело*, 324–325.

72 *Српске новине*, бр. 44, 26. фебруар / 10. март 1894.

73 Л. Бакотић, *нав. дело*, 107.

74 *Српске новине*, бр. 24. јануар / 5. фебруар 1895.

75 Генерални конзулат Краљевине Србије у Трсту, бр. 32.

Срба.⁷⁶ Овакве оптужбе, као и текстови из службених новина у Србији, наводе на закључак да политика Странке права и Чисте странке права никако није била прихватљива за Србију. Са друге стране, политика Хрватске народне странке је, у поређењу са њима, у Београду доживљавана као умерена.⁷⁷ У Србији су боље упућени политички чиниоци сматрали да Срби у Далмацији са Хрватском народном странком могу доћи до споразума. Давичо је писао 1897. године да та странка негује славенску слогу и да је спремна на компромис,⁷⁸ а Ристић се годину дана касније распитивао код Александра Митровића кад ће сукоби са Хрватима проћи, јер Србима не доносе ништа добро.⁷⁹ То предвиђање је било исправно јер је након потписивања Ријечке и Задарске резолуције 1905. године уследио споразум Српске народне стране на Приморју и Хрватске странке⁸⁰ о заједничком раду, чиме је започета политика „новог курса” која је у политичкој историји Далмације обележила период до Првог светског рата.⁸¹

Резултати истраживања ове теме су показали да је Србија још пре истека Тајне конвенције почела да се у већој мери ангажује на плану помоћи сународницима у Далмацији. Помоћ коју је пружала српској штампи у Далмацији у овом периоду била је незанемарљива, али недовољна да би се финансијско стање *Српског гласа*, *Дубровника* и *Срђа* трајније стабилизовало. Што се тиче помагања црквеним и културним институцијама, као и благодјејанцима из Далмације, чини се да у овом периоду није организовано плански. Самим тим, улога Србије у њиховом опстанку није била од великог значаја. Значајну посредничку улогу у односима српске државе са далматинским Србима одиграли су истакнути појединци, попут Симе Матавуља, епископа Милаша, митрополита Михаила, Марка Цара и Хајима Давича. Србија је у овом периоду допринела да свечаност откривања Гундулићевог споменика прође у претежно српском духу, пруживши тиме ослонац својим сународницима у Далмацији у политичко-културној борби са Хрватима. Србију су у то време оптуживали Хрвати из Странке права да троши велики новац за пропаганду у Далмацији, што је она морала да пориче преко *Српских новина*, мада је заиста издвајала одређена средства

76 Исто, бр. 169.

77 *Српске новине*, бр. 25, 2/14. фебруар 1895.

78 Генерални конзулат Краљевине Србије у Трсту, бр. 32.

79 А. Љ. Митровић, *нав. дело*, 361–363.

80 У априлу 1905. године у Далмацији је дошло до интеграције Хрватске народне странке и Странке права у јединствену, Хрватску странку. М. Јагодић, *нав. дело*, 326.

81 Исто, 329.

у те сврхе. Политичари из Србије који су били упућенији у далматинске политичке прилике саветовали су тамошњим Србима да се помире и сарађују са Хрватском народном странком, што и јесте била тенденција коју су Срби из Далмације усвојили почетком 20. века. Помагање српским листовима је ипак остало најважније средство деловања Србије у Далмацији крајем 19. и почетком 20. века. Србија је пружањем помоћи српској штампи у Далмацији радила на очувању националне свести далматинских Срба и прикупљала симпатије тамошњих политичких елита, на тај начин припремајући терен за уједињење које ће уследити.

РЕФЕРЕНЦЕ / REFERENCES

Необјављени извори / Unpublished sources

1. Државни архив Србије (ДАС) [Državni arhiv Srbije (DAS)]
Лични фонд Стојана Новаковића (СН) [Lični fond Stojana Novakovića (SN)]
Министарство иностраних дела – Благајничко одељење (МИД–БО) [Ministarstvo inostranih dela – Blagajničko odeljenje (MID–BO)]
Министарство иностраних дела – Политичко одељење (МИД–ПО) [Ministarstvo inostranih dela – Političko odeljenje (MID–PO)]
Министарство просвете и црквених дела – Просветно одељење (МПс–П) [Ministarstvo prosvete i crkvenih dela – Prosvetno odeljenje (MPs–P)]
Поклони и откупи (ПО) [Pokloni i otkupi (PO)]
2. Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ) [Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti (ASANU)]
Историјска збирка (ИЗ) [Istorijska zbirka (IZ)]
Заоставштина Стевана Роце (СР) [Zaostavština Stevana Roce (SR)]

Објављени извори / Published sources

1. *Генерални конзулат Краљевине Србије у Трсту 1884–1914*, прир. М. Перишић, Београд, 2013. [Generalni konzulat Kraljevine Srbije u Trstu 1884–1914, prir. M. Perišić, Beograd, 2013.]
2. *Знаменита документа за историју српског народа 1538–1918*, прир. Д. Микавица, В. Гавриловић, Г. Васин, Нови Сад, 2007. [Znamenita dokumenta za istoriju srpskog naroda 1538–1918, prir. D. Mikavica, V. Gavrilović, G. Vasin, Novi Sad, 2007.]
3. Н. Милаш, *Аутобиографија, студије, чланци*, прир. епископ далматински Фотије, Београд–Шибеник, 2005. [N. Milaš, Autobiografija, studije, članci, prir. episkop dalmatinski Fotije, Beograd–Šibenik, 2005.]
4. А. Љ. Митровић, *Двадесет година политичке борбе на Приморју (1880–1900. год.): биљешке, успомене и утисци*, Котор, 1910. [A. Lj. Mitrović, Dvadeset godina političke borbe na Primorju (1880–1900. god.): bilješke, uspomene i utisci, Kotor, 1910.]

političke borbe na Primorju (1880–1900. god.): bilješke, uspomene i utisci, Kotor, 1910.]

5. Исти, *Са Влтаве на Нишаву II*, Задар, 1899. [Isti, *Sa Vltave na Nišavu II*, Zadar, 1899.]
6. *Програми и статуту српских политичких странака до 1918. године*, прир. В. Крестић, Р. Љушић, Београд, 1991. [*Programi i statuti srpskih političkih stranaka do 1918. godine*, прир. V. Krestić, R. Ljušić, Beograd, 1991.]
7. М. Цар, *Од Јадрана до Балкана: утисци с Вукове славе*, Задар, 1898. [М. Car, *Od Jadrana do Balkana: utisci s Vukove slave*, Zadar, 1898.]

Штампа / Periodicals

1. *Dubrovnik* (1900)
2. *Српске новине* (1889, 1893–1895) [*Srpske novine* (1889, 1893–1895)]
3. *Српски глас* (1889, 1893, 1902) [*Srpski glas* (1889, 1893, 1902)]

Литература / Literature

1. Л. Бакотић, *Срби у Далмацији од пада Млетачке републике до уједињења*, Београд, 1939. [L. Bakotić, *Srbi u Dalmaciji od pada Mletačke republike do ujedinjenja*, Beograd, 1939.]
2. М. Бјелица, *Политичка штампа у Србији 1834–1872*, Београд, 1975. [M. Bjelica, *Politička štampa u Srbiji 1834–1872*, Beograd, 1975.]
3. С. Божић, *Српска народна странка у Краљевини Далмацији (1880–1904)*, Зборник о Србима у Хрватској 4 (1999), 101–115. [S. Božić, *Srpska narodna stranka u Kraljevini Dalmaciji (1880–1904)*, Zbornik o Srbima u Hrvatskoj 4 (1999), 101–115.]
4. Иста, *Др Александар Митровић као уредник задарског Српског гласа (1897–1899)*, Зборник о Србима у Хрватској 13 (2022), 247–264. [Ista, *Dr Aleksandar Mitrović kao urednik zadarskog Srpskog glasa (1897–1899)*, Zbornik o Srbima u Hrvatskoj 13 (2022), 247–264.]
5. Иста, *Политичка мисао Срба у Далмацији: Српски лист/глас 1880–1904*, Београд, 2001. [Ista, *Politička misao Srba u Dalmaciji: Srpski list/glas 1880–1904*, Beograd, 2001.]
6. С. Борак, *Срби католици*, Нови Сад, 1998. [S. Borak, *Srbi katolici*, Novi Sad, 1998.]
7. М. Јагодић, *Историја српског народа у Црној Гори, Хабзбуршкој монархији и Османском царству у 19. и почетком 20. века*, Београд, 2022. [M. Jagodić, *Istorija srpskog naroda u Crnoj Gori, Habzburškoj monarhiji i Osmanskom carstvu u 19. i početkom 20. veka*, Beograd, 2022.]
8. С. Јовановић, *Влада Александра Обреновића II*, Београд, 1990. [S. Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića II*, Beograd, 1990.]
9. В. Калинић, *Културни препород Срба у северној Далмацији од 1848. до 1914. године*, необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду – Факултет

- политичких наука, Београд, 2014. [V. Kalinić, *Kulturni preporod Srba u severnoj Dalmaciji od 1848. do 1914. godine*, neobjavljena doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd, 2014.]
10. П. Крестић, *О покретању Српског гласа, гласила Српске народне странке у Далмацији*, Зборник Матице српске за историју 75–76 (2007), 135–141. [P. Krestić, *O pokretanju Srpskog glasa, glasila Srpske narodne stranke u Dalmaciji*, Zbornik Matice srpske za istoriju 75–76 (2007), 135–141.]
 11. Ђ. Микић, *Српски конзулат и српска колонија у Трсту крајем XIX века*, Зборник о Србима у Хрватској 7 (2009), 181–194. [Đ. Mikić, *Srpski konzulat i srpska kolonija u Trstu krajem XIX veka*, Zbornik o Srbima u Hrvatskoj 7 (2009), 181–194.]
 12. К. Милутиновић, *О покрету Срба католика у Далмацији, Дубровнику и Боки Которској 1848–1914*, Зборник о Србима у Хрватској 1 (1989), 33–90. [K. Milutinović, *O pokretu Srba katolika u Dalmaciji, Dubrovniku i Boki Kotorskoj 1848–1914*, Zbornik o Srbima u Hrvatskoj 1 (1989), 33–90.]
 13. Ј. Митровић, *Сукоб Срба и Хрвата приликом откривања споменика Гундулићу 1893. у Дубровнику*, Зборник о Србима у Хрватској 2 (1991), 195–224. [J. Mitrović, *Sukob Srba i Hrvata prilikom otkrivanja spomenika Gunduliću 1893. u Dubrovniku*, Zbornik o Srbima u Hrvatskoj 2 (1991), 195–224.]
 14. М. Пекић, *Митрополит Михаило и Далмација*, Зборник Матице српске за историју 53 (1996), 39–78. [M. Pekić, *Mitropolit Mihailo i Dalmacija*, Zbornik Matice srpske za istoriju 53 (1996), 39–78.]
 15. С. Рајић, Д. Леовац, *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века. Српска држава у 19. веку*, Београд, 2018. [S. Rajić, D. Leovac, *Istorija srpskog naroda u 19. i početkom 20. veka. Srpska država u 19. veku*, Beograd, 2018.]

SERBIA'S POLICY TOWARDS THE DALMATIAN SERBS (1889–1903)

Summary:

This paper examines the development of Serbia's policy towards the Dalmatian Serbs during the reign of King Aleksandar Obrenović (1889–1903). The research shows that the authorities of the Kingdom of Serbia took steps to support the Serbian political movement in Dalmatia even before the expiration of the Secret Convention in 1895. During this period, Serbia provided financial assistance primarily to the Serbian press in Dalmatia and, to a lesser extent, to local churches, schools, and students. The Serbian political elite regarded the regular publication of Serbian newspapers in Dalmatia as essential to the preservation of the Serbian national community there.

Serbia also supported the Dalmatian Serbs during the unveiling of the monument to Ivan Gundulić in Dubrovnik in 1893 and contributed significantly to the predominantly Serbian character of the celebration. The Serbian authorities closely monitored political developments in Dalmatia and undertook political activities there, often through the Serbian Consulate in Trieste. Croatian politicians in Dalmatia accused Serbia of providing funds for Serbian propaganda in the province. Although these accusations were to some extent well founded, the Serbian authorities were compelled to deny them categorically.

Although Serbia's ability to pursue an active policy towards the Dalmatian Serbs was limited, the Serbian state made a significant contribution to sustaining the Serbian political movement in Dalmatia, primarily through financial support.